

UČBENIŠKA BESEDILA O PRIMOŽU TRUBARJU. IZBOR IZRAZNIH SREDSTEV VREDNOTENJA V VERBALNIH IN VEČKODNIH BESEDILIH TER NJIHOVA VLOGA NA BESEDILNI RAVNI

Razprava obravnava besedna in nebesedna izrazna sredstva, uporabljena v učbeniških besedilih za slovenščino in zgodovino (1858–2002) za vrednotenje Trubarjevega dela. Analiza se osredotoči na stavek kot prikaz(ovanje), in sicer na relacijske stavke (istovetnostne in atributivne) v verbalnem besedilu, upoštevajoč teorijo sistemske in funkcijske slovnice M. A. K. Hallidaya, ter na razmerje med verbalnim in slikovnim v večkodnih besedilih, po teoriji Kressa in van Leeuwena.

vrednotenje, snovni stavki, relacijski stavki (istovetnostni, atributivni), večkodna besedila, interakcija med verbalnim in slikovnim, usmerjevalni leksem

The article discusses the verbal and the multimodal resources that construe evaluation of Trubar's work in the Slovene textbooks of Slovene, History and Society edited between 1858 and 2002, and the image of Primož Trubar that the generations of students got within the mentioned period of time. The analysis focuses on the clauses as representation (identifying and attributive) within the ideational metafunction in verbal texts as discussed by M. A. K. Halliday, and the interaction between verbal and pictorial as argued by Kress & van Leeuwen.

evaluation, material clauses, relational clauses (identifying, attributive), multimodal text, interaction between modes, labeling

1

Spodbuda za pričujočo raziskavo je bilo večkodno besedilo v učbeniku *Družba in jaz* 1 (Umek 2002: 63). To besedilo (kolonija¹), zgrajeno iz besednih in nebesednih – slikovnih znakov (Starc 2008b), Primoža Trubarja v svojo osnovno temo ne vključuje kot pisca prve slovenske knjige ali utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika, kot ga nosimo v zavesti Slovenci, ki smo že pred leti ali desetletji končali osnovno, srednjo in morda še visoko šolo, temveč kot begunca (Slika 1).

Trubar je v besedilu prisoten samo v slikovnem znaku, besedni del besedila ga ne omenja, kot sicer ne omenja niti drugih dveh oseb na sliki, A. Einsteina in J. Kristusa. Pač pa so omenjene osebe, za katere avtor(ji) zgornje slikovne konstruk-

¹ Besedilo, katerega sestavine se lahko poljubno zamenjujejo, in se s tem ne razbija koherence. Osnovno povezovalno vlogo ima naslov kot nosilec teme, npr. horoskop.

Slika 1: Večkodno besedilo v učbeniku *Družba in jaz I*. Vir: Umek idr. 2002: 62–63.

Človekove pravice so najhujše kršene med **vojno**. Takrat ni varno niti njegovo življenje. Mnogo ljudi tedaj izgubi dom, domovino, svoje in prijatelje ter postanejo **begunci**. Pogosto nimajo hrane, pitne vode ali odej, da bi se ogreli. Beguncem moramo pomagati, še posebej otrokom.

Begunci iz Bosne
Ni pravično, da morajo otroci trpeti zaradi vojn odraslih.

cije očitno meni(jo), da jih naslovnik v slovenskem kulturnem okolju že pozna, označene z usmerjevalnimi leksemi (Starc 2008b)² »Žid«, »brezdomec« in »begunec«, ti bralcu sporočajo oznako, nastalo na podlagi presoje dejstev, bralcu poznanih iz kulturnih okoliščin, in ta so del njegovega splošnega vedenja. Bralčeve inference (Shiro 1994) izhajajo torej iz poznavanja življenjepisnih podatkov treh prikazanih oseb(nosti).

Če ubesedimo slikovne znake in jih združimo z usmerjevalnimi leksemi, lahko oblikujemo tri stavke:

Albert Einstein je (bil) Žid.³
Jezus Kristus je (bil) brezdomec.
Primož Trubar je (bil) begunec.

² Njihova vloga je usmerjati bralčevo dekodiranje vsebine slikovnega.

³ O etičnosti te oznake v sobesedilu, ki v današnji diskurz o enakopravnosti lahko vpeljuje tudi elemente sovražnega govora, kajti že s samo izbiro primera lahko vzbudi nasprotne perlokucijske učinke od želenih, na tem mestu ne razpravljamo, bi pa bilo potrebno o tem razpravljati ob kakšni drugi priložnosti, npr. ko se razmišlja, kakšni zgledi so primerni za učbenike. Že s tem, ko obravnavanim osebam pripišemo oznako »drugačni«, jih v kontekstu družbenega obravnavanja drugačnosti lahko izločimo in jim pripišemo nekaj negativnega. S ponesrečenimi zgledi lahko svoj dober namen, preprečevati rasistična občutja, izkrivimo in učinkujemo prav nasprotno. Slikovno je plakat, ki je v Sloveniji (Urad RS za mladino) nastal v okviru Evropske mladinske kampanje za raznolikost, človekove pravice in participacijo, sprožil pa jo je Svet Evrope leta 1995; www.coe.si/sl/dejavnosti/prioritetni_projekti/vsi_drugacni_vsi_enakopravni (dostopno 20. julija 2010, obravnavanega plakata ni več najti na tem naslovu).

Na tem mestu za nekaj časa zanemarimo analizo interakcije znakov različnih kodov pri tvorbi pomena in smisla v zgornjem besedilu, k temu se bomo vrnili na koncu, in se posvetimo izbiri jezikovnih sredstev, s katerimi izražamo oznake, presoje in ocene. V zgornjih treh povedih imamo opravka z dvodelnimi stavki (Toporišič 2000: 628), za katere je značilna predikacijska (prisojevalna) sintagma, sestavljata jih torej osebek in povedek. V nadaljevanju bomo obravnavali le stavke, v katerih je ali participant (osebek) ali aktant ali ime/identificirano ali nosilec Trubar, kajti naš namen je ugotoviti, katere oznake so bile prisojene Primožu Trubarju.

Mnoga sodobna besedila, kot vidimo celo učbeniška, predvidevajo bralčevo poznavanje vsaj nekaj najsplošnejših življenjepisnih dejstev o Primožu Trubarju, zato jih ne ponavljajo, v procesu dekodiranja besedila naj bi jih bralec inferiral kot splošna vedenja ali kot medbesedilne podatke.

Pričujoča razprava razkriva, s katerimi izraznimi sredstvi so bili slovenskemu šolarju sporočeni podatki o Primožu Trubarju, s katerimi izraznimi sredstvi je bilo vrednoteno njegovo delo in kako se je to vrednotenje oblikovalo ter ohranjalo v slovenskih učbenikih skozi čas.

V ta namen so bila pregledana učbeniška besedila o Trubarju, izdana v učbenikih za slovenščino in zgodovino oz. spoznavanje družbe (za nižje razrede osnovne šole) v letih od 1858 do 2002, ki jih hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani.⁴ V razpravi je analiziran vzorec zgledov po času nastanka.

2

Učbeniško besedilo je namenjeno šolajočemu se bralcu, ki mu je obravnavana tema še popolnoma neznana ali manj znana, zato mora biti besedilo zgrajeno tako, da ga bo bralec lahko dekodiral. Prevladujoči ubesedovalni ali slogovni postopek v takih besedilih je razlaganje,⁵ ki vključuje tudi definiranje, za boljše razumevanje novega pojma ali pojma pa tudi primerjanje in klasificiranje. Učbeniška besedila so praviloma poljudnoznanstvena ali strokovna, avtor učenčevi starostni in intelektualni stopnji ustrezno predstavi spoznanja stroke kot splošne resnice. Namenu primerno izbira tudi izrazna sredstva.

2.1

Michael Halliday (2004a: 23) ugotavlja, da se kaže princip človeške rabe jezika, torej izražanja lastnih izkustev in interakcij s svetom, kot nenehna izbira na ravnini med sintagmatsko (strukturno – y) in paradigmatično (sistemsko – x) osjo. To

⁴Na tem mestu se želim zahvaliti knjižničarkam Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, ki so mi ljubeznivo odstopile v branje učbenike, zbrane za razstavo Protestantsko šolstvo na Slovenskem, stalno od septembra 2008 naprej na gradu Turjak, od 30. oktobra 2008 do 31. marca 2009 je bila razstava na ogled tudi v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani.

⁵Toporišič (1997) imenuje razlaganje tudi razpostavljanje, kar dobro označuje sam proces pojasnjevanja pojavnosti in razmerij med sestavinami nekega razlaganega pojma, procesa, dogodka itn.

pomeni, da je struktura pojmovana kot sintagmatska ureditev v jeziku, kot vzorci ali pravila, »*kaj gre skupaj s čim*«, medtem ko je razumljen sistem paradigmska ureditev v jeziku kot vzorci, ki povedo, »*kaj bi lahko šlo s čim namesto česa*«. Tako je jezik pojmovan kot »vir za tvorjenje pomena, pomen pa je vsebovan v sistemskih vzorcih izbire.«⁶ (Prav tam.) Struktura je potemtakem realizacija izbire znotraj sistemskih omrežij.

Stavek tako izraža pomen v treh strukturah: v *strukturi stavka kot sporočila*, v tem primeru je izhodišče oblikovanja sporočila tema, že znana informacija, jedro sporočila je rema; v *strukturi stavka kot izmenjave, interakcije* med avtorjem in naslovnikom, tu prevzame osebek odgovornost za veljavnost izrečenega; v *strukturi stavka kot prikaz(ovanj)a* nekega procesa v človekovih izkustvih, v tem primeru je dejavni udeleženec procesa imenovan aktant. Omenjena delitev struktur stavkov sovpada s tremi jezikovnimi metafunkcijami, z besedilno, medosebno in ideacijsko.

2.2

V nadaljevanju se bomo posvetili strukturi stavka kot prikaza procesa, ki je sestavljena iz prikaza procesa z glagolsko besedno zvezo, participanta s samostalniško besedno zvezo in cirkumstanta s prislovom ali predložnimi besednimi zvezami. Hallidayev sistem omrežja kaže še na vrste procesa, ki se lahko realizirajo kot: a) *snovni* stavki, v katerih je participant aktant in kjer je nosilec oz. povzročitelj procesa, spremembe, njegovo delovanje je usmerjeno k cilju (*Lev je napadel turista. / Turist je bil napaden (od leva)* (Halliday, Matthiessen 2004a: 182)); b) *obnašanje* stavki, ti izražajo proces fiziološkega in psihološkega obnašanja, npr. z glagoli kašljati, smejati se, sanjati, strmeti itn.; c) stavki, ki izražajo *mentalna* stanja, npr. gledati, čutiti, razmišljati; č) stavki, ki izražajo proces *rekanja*; d) *eksistencialni* stavki izražajo obstajanje; e) *relacijski* stavki,⁷ ki izražajo istovetnost (identifying – *Sara je vodja. / Vodja je Sara.* (Prav tam: 215.)) ali lastnost, pripadnost ali okoliščine (attributive – *Sara je pametna.*), statičnost, obstoj povezanosti med dvema entitetama (Prav tam: 168–305).

⁶Poskusimo ponazoriti tako izbiro s sistemskim omrežjem za naklon, prirejenim po Hallidayu (2004a: 23) za slovenski jezik: stavek je lahko po svojem STATUSU enodelni ali dvodelni; če je dvodelni, ima v svoji strukturi predikat; po NAKLONU je dvodelni stavek lahko povedni, velelni ali želelni; če povedni, je naklon izražen s povedno glagolsko obliko; POVEDNI naklon je lahko trdilni (osebek^povedek) ali vprašalni; če vprašalni, je lahko dopolnjevalni (vprašalnica^povedek) ali odločevalni/alternativni (A/ali^(osebek+)povedek).

⁷O relacijskih stavkih, kot jih obravnava Halliday, v slovenski strokovni literaturi piše že Olga Kunst Gnamuš (1995: 24–53) in ob empirični raziskavi s skupino študentov – naravnih govorcev – ugotavlja, ali je možno ločevanje somernih in nesomernih stavkov s pomensko podstavo SZ1 biti SZ2. Aleksandra Bizjak (2005: 67–79) pa obravnava relacijske stavke kot aplikacijo teorije na vzorcih sodobne pridige v »semantični analizi žanrskih strukturalnih enot v pridigi«. A. Bizjak (2005: 77) sloveni *relational* z *razmerni* (proces), zato npr. *istovetnostni razmerni proces*.

3 Vrednotenje Trubarja in struktura stavka v verbalnih besedilih

3.1

Miklošič uporabi snovni stavek (1), da izrazi pojav nove vere in novega pisca na Slovenskem, hkrati pa nad tem ne more skriti svojega presenečenja, ubesedi ga z vrinjenim stavkom mentalnih stanj (2). Sledi istovetnostni relacijski stavek (3), ki se začne z *vrednostjo* – identificirajočim, izraženim z za-obliko (členkom) *le-ta*, ki se nanaša na *na Slovenskem novega pisavca*, nato se z glagolom biti vzpostavi identifikacijsko razmerje z identificiranim, z *imenom*⁸ – *Primož Trubar, nekdanji korar ljubljanski* [...]. V četrti povedi je prvi stavek izražen tudi s strukturo relacijskega istovetnostnega stavka, le da je *ime* Trubar tu identificirano z identificirajočim, *vrednostjo* – *prvi, ki je počel pisati po novoslovenski* [...], in je v bistvu parafraza vrednosti iz prve povedi.

Tako je v tem odlomku ime *Trubar* (z vsemi desnimi prilastki) identificirano s sopomenskima vrednostma: »novega pisavca« in »prvi, ki je počel pisati po novoslovenski [...]«.

(1) Nova vera tiste dobe zbudi – (2) kdo bi si mislil! – na Slovenskem novega pisavca. (3) Le ta je bil Primož Trubar, nekdanji korar ljubljanski, iz Rašice na Dolenjskem (Kranjskem) doma, sin ubogih, pa poštenih starišev. (4) Trubar je bil tedaj prvi, ki je počel pisati po novoslovenski, t. j. tako, kakor se govori domalega še dan današnji, samo da je malo preveč nemčeval in vcepil slovenščini celo nemški člen, da si ni ljudstvo govorilo nikdar tako. (Miklošič 1865: 24–25.)

Stavčna struktura istovetnostnih relacijskih stavkov je *identificirano/ime^identificirajoče/vrednost*,⁹ entitete pa so tudi obrnljive (somerne),¹⁰ ne da bi se med njimi spremenila relacija (Halliday 2004: 215–240). Primer: *Prvi slovenski reformator je bil Primož Trubar*. (Rupel 1962: 6.) Primož Trubar je bil prvi slovenski reformator. S spremenjenim besednim redom se zgodi sprememba le v *strukturi stavka kot sporočila*, spremenijo se informacije v položaju teme^reme.

Halliday ugotavlja (Prav tam.), da se istovetnostni stavki ločijo od atributivnih¹¹ (lastnostnih, pripadnostnih, okoliščinskih) relacijskih stavkov po določnosti oz. nedoločnosti in po že prej omenjeni obrnljivosti (somerčnosti) in neobrnljivosti (nesomerčnosti). V istovetnostnih stavkih sta obe entiteti določni, v angleščini je to razvidno z rabo določnega člena, in vzpostavljata odnos istovetnosti, v atributivnih

⁸ O. Kunst Gnamuš (1995: 24–53) sloveni angl. *Token* kot *ime*.

⁹ V sistemsko-funkcijski slovnici pomeni znak ^ stalno zaporedje pojavitve dveh ali več entitet, npr. tema^rema.

¹⁰ Izrazna dvojica obrnljivost/somerčnost in neobrnljivost/nesomerčnost je povzeta po Kunst Gnamuš (1995: 30).

¹¹ Kunst Gnamuš (1995: 31) jih sloveni *prisojevalnih*. Zgoraj uporabljeni izraz (*atributivni*, ker atribut lahko izraža lastnost, pripadnost ali okoliščine) se želi izogniti morebitnim nejasnostim ob vzporedni rabi termina *predikacijska/prisojevalna sintagma* (Toporišič 2000: 556). A. Bizjak (2005: 77) jih poimenuje »lastnostni«, to poimenovanje prevzemam za vrsto atributivnih stavkov, angl. *attributive intensive* (Halliday, Matthiessen 2004: 217), ki določajo, prenašajo lastnost. Praksa kaže, da se terminologija sistemsko-funkcijske slovnice v slovenski literaturi še ni (dokončno) izoblikovala in ustalila.

relacijskih stavkih pa se ustvarja odnos pripadnosti razredu. Nosilcu je skozi proces z atributom pripisana neka lastnost, karakteristika in ta določa pripadnost nosilca razredu.

3.2

Realizacija strukture istovetnostnega relacijskega stavka se kaže tudi v spodnji Kleinmayrjevi povedi (1), v kateri sta identificirano (ime) in identificirajoče (vrednost) samostalniški frazi z desnima prilastkoma, izraženima s prilastkovima odvisnikoma, ki imata strukturo snovnih relacijskih stavkov, izražata pa dejavnost jeder entitet (*Prvi, Primož Trubar*) in na ta način entiteti označujeta in določata, sicer pa entiteti stopata v statično razmerje identifikacije. V drugi povedi bi na prvi pogled lahko iskali realizacijo lastnostnega relacijskega stavka, kajti Kolumb ne more biti identificirajoče za identificirano Trubar, ker gre za dve zgodovinski osebnosti, če bi, seveda, stavek razumeli dobesedno. Toda splošna vedenja nam narekujejo, da v taki zvezi razumemo ime Kolumb preneseno – kot nekoga, ki je prvi storil odločilni preobrat v zgodovini človeštva, Kolumba v našem kulturnem prostoru povežemo z odkritjem Amerike. Če je vrednosti/identificirajočemu pridan še levi prilastek *naš slovstveni*, ta prilastek napelje bralca k razumevanju s pomočjo analogije oz. paralelizma: Kolumb je prvi, ki je odkril Ameriko, Trubar je prvi, ki je začel pisati slovensko (*naš(e)*) slovstvo. Tako dobi metaforična zveza *naš slovstveni Kolumb* določni pomen, izraža izstopajočo, neponovljivo vrednost. Kleinmayr v bistvu parafrazira in pomensko nadgradi predhodno zapisano vrednost *prvi, ki je pričel* [...] z novo vrednostjo v novem istovetnostnem stavku, tako da *prvemu* – Kolumbu doda še novo vrednost – slovenski pisatelj, izraženo z *naš slovstveni*. Ime drugega istovetnostnega stavka je izraženo z za-obliko *on*, ki anaforično nadomešča ime (Primož Trubar) iz prvega istovetnostnega stavka.

(1) Pervi, ki je pričel protestantstvo v sredini slovenskih dežel oznanjati in ob enem k prebuditvi slovenskega delovanja spodbujati, je bil: **Primož Trubar**, mož, katerega zasluge na slovstvenem polju se še vedno premalo čislajo in to posebno radi tega, ker je bil oznanjevalec novih starej veri nasprotnih načel. (2) On je in ostane na veke naš slovstveni Kolumb. (Kleinmayr 1881: 46.)

Ali sta torej entiteti obrnljivi? Primer: *Naš slovstveni Kolumb je in ostane na veke on*. V strukturi stavka kot sporočila je v slovenščini možna tudi taka tvorba, v tem primeru seveda izstopa avtorjev namen poudariti informacijo reme – on. Tudi v strukturi stavka kot prikaz(ovanj)a sta entiteti obrnljivi, ker gre za istovetnostni relacijski stavek.

3.3

Trubarjeva dejavnost: oznanjanje nove vere, pridiganje, beg na Würtemberško, izdaja prvih slovenskih tiskanih knjig je v vzorčnem odlomku realizirana pretežno s snovnimi stavki. En stavek je relacijsko lastnostni, Trubarja označuje kot dobrega pridigarja, eden pa istovetnostni: Njegov najboljši pomočnik je bil korar Pavel Wiener.

Novo vero je sprejelo tudi mnogo Slovencev. Prvi jim jo je oznanjal Primož Trubar, iz Rašice na Dolenjskem doma [...] Ker je bil dober pridigar, poklical ga je ljubljanski škof baron Ravbar leta 1531 v stolno cerkev sv. Nikolaja v Ljubljani [...] Meščani in plemenita gospoda so kar vreli k njegovim pridigam. Njegov najboljši pomočnik je bil korar Pavel Wiener. Brez zadržka sta oznanjala več let krivo vero po Kranjskem, dokler ni moral Trubar bežati leta 1548 na Würtemberško. Tu je leta 1550. dal v Tübingenu prvi dve slovenski tiskani knjigi na svetlo, pozneje pa razven mnogih drugih verskih knjig tudi velik del sve. Pisma. (Vrhovec 1892: 68.)

Informacija (prvi pisatelj slovenskega slovstva), ki je bila pri Kleinmayrju strnjena z identifikacijskim stavkom, je v tem besedilu izražena v snovnem stavku s participantom – ciljem dogajanja: *Tu je leta 1550 v Tübingenu prvi dve slovenski knjigi na svetlo [...]*

3.4

Pri treh avtorjih: Bežku (1909: 229), Schreinerju (1901: 292) in Brinarju (1909: 102) preberemo istovetnostni stavek z različicami zapisa *lutrovci* in zamenjanim besednim redom *ljubljski kanonik*, *Primož Trubar: Prvak slovenskih luterancev je bil kanonik ljubljanski Primož Trubar [...]*

3.5

Opazimo, da snovni stavki pripravijo v besedilu situacijo, ko lahko nastopi istovetnostni stavek, ki iz navedene kvalitete v snovnih stavkih identificira posameznost – vrednost (npr. določna oblika pridevnika v presežniku) in jo istoveti z imenom, kot kaže primer: *Najslavnejši pisatelj je Primož Trubar, [...]* v nasprotju z možnostjo, pri kateri gre za relacijski lastnostni stavek: *Primož Trubar je slaven pisatelj*, kjer se Trubarju pripiše neko lastnost in s tem pripadnost razredu.

[...] Odpadli duhovniki pa so razširjali novo vero z besedo in knjigami. Med Slovenci se je našlo tudi nekaj imenitnih mož [...] Najslavnejši pisatelj je Primož Trubar, ki je poslovenil evangelije, ves novi zakon in psalme [...] (Poljanec 1912: 51.)

3.6

V Sketovem (1914) berilu so o Trubarju zapisani le snovni stavki, s katerimi avtor predstavlja Trubarjevo življenje in delo, po predstavitvi le-tega je vrednoten Trubarjev značaj posredno, v obliki poročanja s snovnim stavkom (2). Aktant tega snovnega stavka, ki združuje dvoje versko nasprotujočih si pisateljev, *Protestantski in katoliški pisatelji*, le še poudari Trubarjeve vrline, kajti če nekoga hvalijo nasprotniki, pomeni, da je res hvalevreden. Tak, posredni način vrednotenja ustvarja avtorjev distančni odnos do ubesedenega in s tem večjo objektivnost pri izražanju (nekih) resnic.

(1) Primož Trubar, rojen dne 8. rožnika l. 1508 na Rašici pri Turjaku na Dolenjskem, se je učil na Reki, modroslovja pa v Solnogradu in na Dunaju s podporo tržaškega

škofa Petra Bonoma, ki ga je tudi posvetil v duhovnika. [Opomba avtorice: Življenjepis s snovnimi stavki, na koncu življenjepisa.]

(2) Protestantski in katoliški pisatelji hvalijo njegovo pogumnost, marljivost, gostoljubje in ljudomilost. (Sket 1914: 42–48.)

3.7

Lahko pa vrednost *prvak slovenskih lutrovcev* (Schreiner 1909: 293, Brinar 1909: 102) iz istovetnostnega stavka *Prvak slovenskih luterancev je bil kanonik ljubljanski Primož Trubar* (Bežek 1904: 229) (glej 3.4) postane levi prilastek jedra samostalniške besedne zveze *prvak slovenskih lutrovcev Primož Trubar*. Menimo, da gre za proces na pomenskem polju (kot kažejo spodnji podčrtani primeri), ko se v kulturnem okolju zasidra identificirajoče kot naravni del identificiranega in se v tem okolju še naprej uporablja zgoščena oblika in zgoščeni pomen. Ta pojav je opazen tudi kasneje, npr. v učbeniku J. Kosa (1979).

Protestanti so tudi otvorili prvo slovensko srednjo šolo v Ljubljani ter ustanovili prvo tiskarno. (Mandelc 1575.)

Posebnih zaslug za slovensko slovstvo so si pridobili: Vipavec Krelj [...] pred vsem pa prvak slovenskih lutrovcev Primož Trubar [...] Spisal je prvi slovenski knjigi »Abecedarium« in »Katehismus«, ki sta izšli l. 1550. natisnejni še z nemškimi črkami, l. 1555 pa v latinici. Primož Trubar in njegovi sodelavci so položili prvi temelj slovenski književnosti. (Brinar 1923: 164.)

3.8

V lastnostnem relacijskem stavku (1) lahko obrnemo entiteti, a vseeno nista v istovetnostnem odnosu, ker izraža atribut (*goreč pristaš in organizator protestantov*) pripadnost razredu. Medtem ko gre v istovetnostnem stavku (2) za izražanje določnih entitet, vrednost – identificirajoče poudarja individualnost, neponovljivost, enkratnost – prvi slovenski pisatelj.

(1) Na Slovenskem je bil *goreč pristaš in organizator protestantov* bivši katoliški duhovnik Dolenjec Primož Trubar [...] (2) Primož Trubar je prvi slovenski pisatelj. (Nerat 1924: 42.)

3.9

Naslednji zgled kaže na slog postopnega odkrivanja novega. Poved se začne s snovnim relacijskim stavkom, desni prilastek, ki določa jedro *mož*, je izražen s stavkom rekanja, zadnji stavek je istovetnostni, v katerem je entiteta vrednosti izražena s členkom (*to*), ki se pomensko nanaša na aktanta iz snovnega stavka: *znamenit mož, ki ga imenujemo ustanovitelja slovenske književnosti*.

To je bil Primož Trubar razumemo kot: Znamenit(i) mož, ki ga imenujemo ustanovitelja slovenske književnosti, je bil Primož Trubar. V tem primeru entiteta vrednosti ni izražena z besedno (samostalniško) zvezo, temveč z za-obliko, ki

odkriva osebek, aktanta oz. ime kataforično. Tempo izražanja informacij je tako počasnejši, kot če bi aktantovo ime odkrili anaforično, kar takoj na začetku.

Ob času kmečkih uporov je živel med Slovenci znamenit mož, ki ga imenujemo ustanovitelja slovenske književnosti; to je bil Primož Trubar. (Polak 1938: 22.)

3.10

Spodnji izsek iz besedila nam kaže drugačno izbiro, vrednotenje s citatom. Za naslovom *Primož Trubar* se v prvem verzu pojavi osebni zaimek, ponovna pojavitev z za-obliko (*on*), ki jo določa absolutna vrednost *prvi od vseh*. V nadaljevanju snovni stavki utemeljujejo začetno oznako, na katero se semantično veže identificirajoče *voditelj luterantstva v slovenskih deželah* istovetnostnega stavka – prilastkovega odvisnika z nanašalnico *Primož Trubar*. *Voditelj* je *prvi od vseh*, kar je neponovljiva bitnost, ne izraža pripadnosti razredu, temveč je nad njim.

Reformacija v naših deželah. Primož Trubar.

V jeziku premilem on prvi od vseh,
o, čujte, nam knjige je pisal.

(Aškerc)

V Ljubljani se je s širjenjem nove vere posebno odlikoval duhovnik Primož Trubar, ki je postal voditelj luterantstva v slovenskih deželah. [...] S tema dvema knjigama je Trubar položil temelj slovenskemu slovstvu. (Pečjak, Baukart 1939: 14.)

3.11

Tudi Toporišičev (1972) stavek *P. T. je oče slovenskega knjižnega jezika* razumemo kot istovetnostni relacijski stavek, čeprav ima *oče* metaforični pomen, toda konotacija očeta govori o enkratnosti, primarnosti, viru življenja, in s tem je identificiran Trubar v odnosu do slovenskega knjižnega jezika.

(1) Primož Trubar je oče slovenskega knjižnega jezika. V kratkem času niti ne petdesetih let (1550–1595) so Trubar in njegovi protestantski somišljeniki, zlasti Dalmatin, Krelj in Bohorič, knjižni jezik ne le utemeljili, tj. mu izbrali glasove, oblike, besedje, sintaktične lastnosti, temveč ga tudi primerno ustalili in njegovo ubeseditveno moč razvili do zavirljive popolnosti. (Toporišič 1972: 11–12.)

3.12

Spodnji primer kaže na izrazno in pomensko zgoščevanje (krčenje), saj je identificirajoča vrednost (*začetnik in najpomembnejša osebnost protestantskega slovstva*) uporabljena kot desni prilastek besedne zveze *Primož Trubar*. V podstavi je čutiti istovetnostni relacijski stavek: *Primož Trubar je začetnik in najpomembnejša osebnost protestantskega slovstva*. Besedna zveza je kot aktant uporabljena v snovnem stavku (1). Oznaka deluje kot trditev, ki jo avtor v nadaljevanju utemeljuje v snovnih stavkih, torej z navajanjem dejavnosti samega aktanta Primoža Trubarja.

(1) Primož Trubar, začetnik in najpomembnejša osebnost protestantskega slovstva, se je rodil 1508 na Raščici pri velikih Laščah.

Miselnost

(2) Trubar se v svojih dejanjih in delih kaže kot izrazita, razgibana in nadpovprečna osebnost [...] (3) V začetku je morda bil blizu cvinglijanstvu, kasneje je postal bolj ali manj ortodoksen luteranec. (4) Vendar ni bil globlji, teološko in filozofsko izšolan duh, ki bi si iz verskih problemov črpal globlja individualna doživetja, kakršna so bila značilna za Luthra, Kalvina in druge evropske vodilne reformatorje [...] (5) Bil je praktično misleč duh, zato je odklanjal verske ljudske pobožnosti (zidanje cerkva, ustvarjanje umetniških del), češ da je bolje skrbeti za vsakdanje življenjske dobrine. (6) Po svojih socialnih nazorih je bil konservativen [...] (Kos 1979: 38.)

V poglavju *Miselnost* je vrednotenje iz desnega prilastka prvega snovnega stavka utemeljeno z lastnostnimi stavki (2–6).

3.13

V spodnjem primeru je s snovnim stavkom (1) izraženo Trubarjevo dejanje – izdaje prvih slovenskih knjig, to dejanje se v naslednjem stavku (2) ponovi v vrednosti *prvi*.

(1) Primož TRUBAR (Raščica, 1508 – Derendingen, 1586) je izdal prvi slovenski knjigi: Abecednik in Katekizem (1550). (2) Ker je bil prvi, je razumljivo, da je imel velike težave tako s črkopisom in pravopisom kot z jezikom nasploh. (Kocijan, Šimenc 1989: 12.)

4 Vrednotenje Trubarja v večkodnih učbeniških besedilih

Večkodna¹² so besedila iz različnih semiotskih kodov, verbalnega/besednega in neverbalnih/nebesednih, ob verbalnem lahko slikovni v pisanem besedilu ali tudi kinetični ali glasovni v govorjenem. V takem besedilu se oblikujeta pomen in smisel iz interakcije med besednimi in nebesednimi znaki. Kress in van Leeuwen (2005), utemeljitelja vizualne slovnice, temelječe na socialni semiotiki, ki je izšla iz Hallidayevega pojmovanja jezika in besedila, ugotavljata, da pozna tudi večkodno besedilo tri metafunkcije: ideacijsko, medosebno in besedilno, vsaka pa ima svoje zakonitosti.

4.1

Ob Kranjčevi (1925) povedi ugotovimo, da so nekatere besede natisnjene polkrepko, in sicer so informacije, ki so se zdele avtorju pomembne, grafično poudarjene, tako da izstopajo podatki **1550**, **prvi slovenski knjigi**, **gotškimi** (*črkami*), **latinskimi** (*črkami*), vse so izražene s snovnim stavkom. Poudarjen ni aktant

¹² Večkodnost je slovenska različica angleškega izraza *multimodality*, kot sta ga vpeljala Kress in van Leeuwen (2005), v Starc 2007 je uporabljen še izraz večznakovnost, a ker je pomensko preozek, sem ga zamenjala za večkodnost, kar torej pomeni besedila, zgrajena iz več semiotskih kodov. *Multimodality* pa se ne da posloveniti v *multimodalnost*, ker angl. *multimodality* izhaja iz angl. *mode*, slovensko kod, ne iz *modal*. Tudi sicer bi bil prevod neustrezen, ker v slovenskem jezikoslovju termin modalnost označuje naklonskost (npr. modalni glagoli) (Toporišič 2000).

(Trubar), pač pa cirkumstant (čas, 1550) in cilj njegovega delovanja (prvi slovenski knjigi, z gotskimi in latinskimi (črkami)).

[...] je po letu **1550** izdal Trubar v Tübingenu **prvi slovenski knjigi**: abecednik in katekizem z **gotskimi** črkami in pet let kasneje isti knjigi ter prevod Metejevega evangelija z **latinskimi** črkami. (Kranjec 1925: 43.)

Kress in van Leeuwen (2005) obravnavata *poudarek* kot enega izmed treh sistemov (poleg vrednosti informacije in okvira), ki sooblikujejo kompozicijo večkodnega besedila (v besedilni metafunkciji). Poudarek se lahko realizira z več sredstvi, eno izmed je tudi grafični poudarek (velikost, debelina, barva, nabor črk), njegova vloga pa je pritegniti naslovnikovo pozornost. Samo verbalna besedila se približujejo večkodnosti prav z grafičnim poudarkom, saj s tem odpirajo možnost drugačne kompozicije in drugačne vrednosti informacij(e) (Starc 2008a), bralec sprejme kot pomembno grafično poudarjeno informacijo, ne glede na zakonitosti strukture stavka kot sporočila, torej ne glede na sporočeno v remi.

V naboru obravnavanih zgledov se je prvič pojavil poudarek v omenjeni vlogi v Kleinmyrjevem besedilu iz leta 1881 z grafično poudarjenim imenom *Primož Trubar*. (Glej 3.2.)

4.2

Prvo večkodno¹³ učbeniško besedilo najdemo v Ganglovi *Drugi čitanki* (1938). Kot kaže Slika 2, je poglavje 6. *Nauk o slovenskem jeziku* vpeljano s slikovnimi znaki in usmerjevalnimi leksemi; *Primož Trubar* pod Trubarjem s peresom v desni roki in odprto knjigo v levi ter s pogledom v smer bralčevih oči, desno zgoraj nad knjigami pa *Slovenska beseda – najlepša beseda*. Struktura slikovne predstavitve v ideacijski metafunkciji je konceptualna, kar pomeni, da so udeleženci predstavljeni v svojem »splošnem ali brezčasnem bistvu« (Kress in van Leeuwen 2005), in sicer je izmed možnih konceptualnih vrst (klasifikacijske, analitične, simbolne) predstavitev prikazana s simbolnim procesom: pero simbolizira pisanje, knjiga pa slovensko besedo, slovenski jezik. Verbalno nad risbo knjig lahko razberemo kot eliptični (izpuščen pom. glagol biti) istovetnostni relacijski stavek, obe entiteti: ime (*slovenska beseda*) in vrednost (*najlepša beseda*) sta določni. Taka identifikacija slovenske besede ovrednoti tudi Trubarjevo pisanje, njegovo delo. Ta večkodni del besedila posreduje bralcu objektivne informacije, neke splošne resnice, tako na ravni slikovnega (z izraznimi sredstvi konceptualnega procesa) kot besednega (z relacijskim stavkom). Toda oba koda vsebujeta tudi subjektivno komponento v medosebni metafunkciji: slikovno – Trubar (*udeleženelec*) vzpostavlja stik z bralcem (*interaktivnim udeležencem*) z vektorjem pogleda, kot da bi bralca želel nagovoriti (*poziv*),¹⁴

¹³ Prvo večkodno izmed učbeniških besedil, analiziranih v pričujoči razpravi. Dopusčam možnost, da se je pojavilo lahko tudi že v kakšnem starejšem učbeniku, saj so se večkodna oglaševalska besedila tiskala v časopisih (npr. v *Edinosti in Slovenskem narodu* (Starc 2007)) že sredi 19. stol.

¹⁴ Vsi termini (zapisani tudi samo v oklepaju) so poslovenjeni termini, ki jih uporabljata Kress in van Leeuwen (2005).

6. Nauk o slovenskem jeziku.

Slika 2: Večkodno besedilo, *Druga čitanka*. Vir: Gangl 1938.

besedno pa izraža subjektivnost oz. čustvenost v izražanju vrednosti *najlepša* (*beseda*).

4.3

V učbeniku Vere Gregorač (1977) prevladuje besedni kod, vanj je vključena le celostranska fotografija Trubarjevega portretnega kipa, ki jo z besednim povezujejo usmerjevalni leksemi *Peter Černe: Primož Trubar*. Slikovno nima ilustrativne vloge (da bi ponovilo enake informacije, kot jih pove besedno (Kress, van Leeuwen 2005)), temveč nadgrajevalno, kajti sporočilo, ki ga vsebuje besedno, nadgradi, dopolni še z videzom Trubarjeve glave in z informacijo, da je Trubarja, domnevamo, da zaradi njegove zaslužnosti, kot jo prikazuje besedno, upodobil tudi kipar Černe.

Sicer pa v učbeniku snovnim stavkom, ki govorijo o Trubarjevih dejavnostih, sledijo relacijski stavki, s katerimi so izraženi Trubarjevi dosežki, kot presoja, ovrednotenje prej omenjenih dejavnosti, npr. v stavku: *Pridobil si je naklonjenost pri nemških vernikih in ugled pri teologih*, kar izraža posesivnost, pripadnost (Halliday, Matthiessen 2004: 239–247), to lahko razumemo kot: Imel je naklonjenost pri nemških vernikih in ugled pri teologih.

(1) Slovenski knjižni jezik je utemeljil Primož Trubar, hkrati pa je h kritičnemu delu pritegnil celo vrsto reformatorjev.

(Življenjepis) (2) Primož Trubar je utemeljil slovenski knjižni jezik in spodbudil nastanek slovenske književnosti [...] v Trstu, (3) kjer je bil učenec škofa Bonoma.

Trubar je bil verski reformator [...] (4) Z utemeljitvijo knjižnega jezika je Slovencem omogočil kulturni razvoj ter tako posredno obvaroval naš obstoj. (Gregorač 1977: 92.)

Aktantovo (*Primož Trubar*) delovanje (*je utemeljil*) iz procesnih stavkov (1) in (2) je (z nominalizacijo) postalo jedro cirkumstanta »Z utemeljitvijo« z desnim prilastkom »knjižnega jezika« v tretjem snovnem stavku.

Opazimo, da ima ponavljanje iste informacije v enaki realizaciji procesa – snovnih stavkih –, a kot drugačen udeleženec v stavku (delovanje, cilj, cirkumstant), v besedilu pomembno kohezivno in sporočilno vlogo. Ponavlja se informacija o Trubarju, vrednotenje njegovega delovanja, ki jo želi avtorica izpostaviti.

4.4

V učbeniku *Slovenski jezik II* (Dular idr. 1983: 19–25) najdemo odprto učbeniško besedilo, ki predvideva dijakova splošna vedenja, poznavanje reformacije in Trubarjeve vloge v njej, predvsem njegovih del. Trubarja omenja, kot da ga bralec že pozna, ne da bi ga na novo predstavilo oz. označevalo. Trubar je aktant v dveh snovnih stavkih (*Trubar je večino svojega knjižnega dela napisal na tujem [...] in (Pisava,) ki jo je uvedel Trubar, [...]*), s katerima je v zgoščeni predstavitvi razvoja slovenskega knjižnega jezika v 16. stol. poudarjena njegova vloga. Trubar je posredno omenjen še v enem snovnem stavku – s protestantskima knjigama *Abecednik in Katekizem iz 1550*, za kateri bralec ve, da sta njegovo delo. Sledi slikovno, faksimile naslovnice Abecednika s podnapisi, z usmerjevalnimi leksemi, ki povedo smisel vključitve slikovnega gradiva, naslov, leto izida knjige in informacije o hrambi dokumenta. Prav z izpostavitvijo podatka, da gre za *primer Trubarjeve gotice*, je eksplicitno izražena vloga interakcije med slikovnim in besednim: slikovno ilustrira besedno v zvezi s podatki o pisavi, a tudi dopolnjuje, kajti ponuja še več novih informacij (vsebina naslovnice), ki jih besedno ni ponudilo. Z usmerjevalnim leksemom o tem, kje je *Abecedarium* shranjen (NUK, sing.: 19238. (*Faksimile*), Slika 3), se besedilo kot diskurz razširi na kulturno okolje, v katerem živi dijak, in ga z njim poveže.

Slovenski knjižni jezik se je izoblikoval v slovenski protestantski cerkvi in je dobival svojo prvo podobo v drugi polovici šestnajstega stoletja. [...] Razvoj

Abecedarium

vnd der klein Catechismus
In der Windischen
Sprach.

Ane Buquice / is tih se ty
Wladi mu preprosti Slouenci
mogo lahku vkratkim zhasis
bratu nauuzhiti / Drih so tudi
ty vegshy stuki te kerszhanske
Dere inu ane Wolycue /
te so prepisane od aniu
ga Peryatila vseh
Slouenzou.

Slika 3: *Abecedarium*.
Vir: Dular idr. 1983: 19–25.

1550.
Primer Trubarjeve gotice:
Naslovnica Abecednika
Primož Trubar, Abecedarium.
NUK, sign.: 192038. (*Faksimile*.)

slovenskega knjižnega jezika sega v čas, ki tudi pri nas ni bil zdržema naklonjen novi veri. Trubar je večino svojega knjižnega dela napisal na tujem, od osemdesetih let so marsikje protestante preganjali, Slovenci pa smo prav tedaj dobili dve najpomembnejši knjigi, Dalmatinov prevod Biblije in Bohoričevo slovnico (oboje 1584).

Pisava, ki jo je uvedel Trubar, deloma pa izpopolnili drugi pisci, je prilagojena slovenska različica nemške pisave (grafije), vendar z latiničnimi (in ne gotskimi) črkami. [...] Le prvi dve protestantski knjigi, Abecednik in Katekizem iz 1550, sta bili izdani v gotici. (Dular 1983: 20)

4.5

V učbeniku za višje razrede osnovne šole *Slovensko slovstvo skozi stoletja* (Kocijan, Šimenc 1992: 9–10) je besedilo, ki govori o 16. in začetku 17. stol., tudi večkodno, iz besednega in slikovnega, v besednem s poudarki: polkrepkim tiskom (*reformacije*) in z velikimi tiskanimi črkami (*PRIMOŽU TRUBARJU*). Po predstavitvi pomena, ki ga ima za Slovence Trubar z verbalnim kodom sledi slikovno gradivo – faksimile *Abecedariuma*.

Primož Trubar (Raščica, 1508 – Derendingen, 1586) – Oče je bil mlinar in tesar. Primož se je šolal na Reki, v Salzburgu in Trstu. Tržaški škof Bonomo mu je bil zelo naklonjen, zato ga je še med šolanjem vzel k sebi v službo, pozneje pa ga je posvetil za duhovnika. Dal mu je župnijo Loko pri Zidanem Mostu in ga poslal za vikarja v Laško pri Celju. Trubar je začel takoj širiti protestantsko vero. Čez nekaj let je postal pridigar v Ljubljani in se hitro vključil v krog privržencev nove vere – luteranstva. Kot novoverca so ga iz Ljubljane pregnali in zatekel se je k škofu Bonomu, ki mu je bila nova vera vse bolj pri srcu. Ta mu je čez nekaj let ponovno priskrbel službo v Ljubljani, odkoder so ga 1548 spet pregnali; odpravil se je na Nemško in dobil mesto pridigarja v Rothenburgu, kjer je nastala tudi prva slovenska knjiga (*Katekizem* in nato *Abecednik*). Pozneje je postal župnik v Kemptenu in tam ga je doseglo povabilo, naj se vrne v Ljubljano in postane vodja slovenske protestantske Cerkve. Trubar se je vrnil (najprej 1561 za krajši čas, nato je ostal od 1562 do 1565), toda usoda mu ni bila naklonjena in že tretjič je moral v pregnanstvo, spet na Nemško: sledili so Tübingen, Lauffen in Derendingen, kjer je ostal do konca življenja.

»Trubar je bil bojevita narava, bister delavec in spreten organizator... V svojem poklicu je dosegel velike časti in si znal pridobiti lepo spoštovanje pri kranjskih veljakih, da so zmeraj dosti dali na njegovo besedo... Tudi v tujini si je pridobil znaten ugled« (M. Rupel).

PRIMOŽ TRUBAR

J. Dalmatin: *Biblija*, začetek enega od številnih poglavij

Ob Trubarju so se za napredek trudili tudi drugi slovenski protestantski pisci: ADAM BOHORIC je napisal prvo sloven-

Slika 4: Besedno dopolnjuje slikovno – Trubarjev portret, lesorez Jakoba Lederleina iz leta 1578.

Vir: Kocijan, Šimenc 1992: 10.

Prvi stavek življenjepisnega odstavka se začne z istovetnostnim stavkom, ki Trubarja vrednoti in ga identificira kot najpomembnejšega pisca slovenske reformacije itn. Ime **Primož Trubar** je grafično poudarjeno. V nadaljevanju snovni stavki sporočajo o Trubarjevem delovanju, tako utemeljujejo zgornje vrednotenje.

Tudi v tem besedilu vzpostavlja slikovno z besednim razmerje dopolnjevanja.

4.7

V jezikovnem učbeniku *Na pragu besedila 3* (Križaj Ortar idr. 2001: 18) je kot primer za stavčnočlensko razčlenbo zapisan snovni stavek, v katerem sta v strukturi stavka kot sporočila poudarjena cilj (*svoji prvi knjigi*) in okoliščine – čas (*1550*), saj sta postavljena v remo, *Primož Trubar* je tema, torej že znano v izhodišču. Stavek je uokvirjen in tako poudarjen deluje kot samostojno sporočilo.

4.8

V učbeniku istih avtoric (Križaj Ortar idr. 2002: 56) za 4. letnik srednjih šol pa je v okviru zgodovine slovenskega knjižnega jezika Trubar obravnavan v večkodnem besedilu s podobno kompozicijo kot v *Branjih 1*, tudi z enakim portretom in z grafičnimi poudarki v polkrepkem tisku in rdeči barvi, ki izpostavljajo informacije, ki niso vedno v remi, prvi dve sta namreč v temi, a zaradi poudarka dobita drugačen pomen: *Prve slovenske besede, prve tiskane knjige v slovenščini, Primoža Trubarja, gotici, bohoričica, dolensko obarvani jezik ljubljanskega pridigarskega izročila*.

Slikovno vzpostavlja z besednim dopolnjevalno razmerje, saj dodaja verbalnemu informacije o Trubarjevi fizični podobi, kot jo je videl neimenovani umetnik – portretist.¹⁵ Slikovno dodaja besednemu informacijo o Trubarjevem času, naslovnik spozna poznorenesančni slog oblačenja ter okraševanja in tiskanja portretov. Slikovno torej bralca poveže s časom, o katerem govori besedno.

5 Ugotovitve

Generacije Slovencev so se torej skozi poldrugo stoletje seznanjale v učbeniških besedilih z vrednotenjem in oznako Primoža Trubarja v istovetnostnih in lastnostnih relacijskih stavkih, katerih inherentna lastnost je posredovati neko statičnost, povezanost med dvema entitetama. Zato so ti stavki uporabljeni za izražanje ugotovitev, splošnih resnic. In v slovenskem prostoru oblikovane resnice o Trubarju izpostavljajo same pozitivne, spodbudne vrednosti z dobesednim (*prvi med Slovenci, prvi knjigi, utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika, prvak luterancev [...]*) in metaforičnim (*naš slovstveni Kolumb, oče slovenskega knjižnega jezika*) pomenom.

Dejstvo iz njegovega življenja, da je moral na tuje, je v analiziranih verbalnih besedilih izraženo v snovnih stavkih:

[...] dokler ni moral Trubar bežati leta 1548 na Würtemberško [...] (Vrhovec 1892: 68.)

¹⁵ Lesorez Jakoba Lederleina iz leta 1578.

Toda tej nevarnosti ubeži Trubar na Nemško v Norimberg [...] (Sket 1914: 42–48.)
Ko je moral Trubar bežati v Nemčijo [...] (Komatar, Capuder 1924: 24.)
Izgnanstvo je pospešilo dejavnost, po kateri je že v domovini čutil potrebo [...] (Gregorač 1977: 92.)
Trubar je večino svojega knjižnega dela napisal na tujem, od osemdesetih let so marsikje protestante preganjali [...] (Dular idr. 1983: 20.)

V obravnavanih besedilih ni zaslediti relacijskega stavka, ki bi izražal vrednost ali atribut *begunec*, v tem smislu niti ne pomenov, ki bi izhajali iz interakcije med besednim in slikovnim. In če se vrnemo k zgledu besedila iz osnovnošolskega učbenika *Družba in jaz 1*, ugotovimo, da pa je prav ta atribut izražen v interakciji izraznih sredstev dveh semiotskih kodov, verbalnega in slikovnega, in sicer z rabo usmerjevalnega leksema *begunec* nad Trubarjevim portretom,¹⁶ z besedilno vlogo leksikalne ponovne pojavitve. Ponoviti je treba, da se verbalno v tem učbeniškem besedilu ne nanaša na Trubarja, temveč na kršitve človekovih pravic, tako nosi samostalni *begunec* negativno, nespodbudno konotacijo, toda v kontekstu naslova – teme *Vsi drugačni – vsi enakopravni* in ob izboru udeležencev v kompoziciji razumemo usmerjevalni leksem bolj kot spodbudo in tolažbo nesrečnim ter neenakopravnim, kot so vojni begunci iz Bosne, kot pa osnovno in najpomembnejšo oznako Primoža Trubarja. Oznaka *begunec* v zgornjem besedilu lahko deluje »tolažilno« le ob drugih oznakah Trubarja, ki jih poznamo iz splošnega vedenja¹⁷ in svojega kulturnega okolja, v besednem sporočilu: Tudi Primožu Trubarju, prvemu med Slovenci, piscu prvih slovenskih knjig, utemeljitelju slovenskega knjižnega jezika se je zgodila krivica, tudi on je bil *begunec*. Zaradi dejstva, da gre v strukturi na medosebni metafunkciji za *poziv*, kar se kaže z vektorjem pogleda udeležencev, tako Trubarja kot dečka, ki vzpostavljata očesni stik z naslovnikom – osnovnošolskim otrokom, učinkuje besedilo subjektivno, čustveno in vplivajnsko.

Opravka imamo torej z odprtim besedilom, v katerem razberemo pomen in smisel interakcije med besednim in slikovnim kodom samo z inferiranjem. To pa temelji na naših splošnih vedenjih o Trubarjevem pomenu, ki se praviloma izražajo ali z istovetnostnimi ali atributivnimi stavki.

Viri in literatura

- AMBROŽ, Darinka, CUDERMAN, Vinko, DEGAN - KAPUS, Majda, KRAKAR VOGEL, Boža, KVAS, Jana, ŠPACAPAN, Adrijana, ŠTRANCAR, Marjan, 2000: *Branja 1. Berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- BEŽEK, Viktor (ur.), 1904: *Zbirke učne snovi za pouk v realijah na ljudskih šolah*. Pomožne knjige za ljudsko-šolske učitelje. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- BIZJAK, Aleksandra, 2005: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana: ZRC SAZU.

¹⁶ Portretist Rudi Španzel.

¹⁷ Na tem mestu se pojavlja vprašanje, ali ima naslovnik – devetletni otrok že usvojena splošna vedenja o Trubarju in ali tako besedilo lahko dekodira sam.

- BRINAR, Josip, 1909: *Zgodovina za meščanske šole*. Priredil J. Brinar. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- BRINAR, Josip, 1923: *Čitanka za meščanske šole. IV. del. Slovstvena čitanka*. Ljubljana: Kraljeva zaloga šolskih knjig in učil.
- GANGL, Engelbert, 1938: *Druga čitanka*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- DULAR, Janez, KIRN, Rafka, KOLAR, Marija, POGORELEC, Breda, 1983: *Slovenski jezik II*. Maribor: Založba Obzorja.
- GREGORAC, Vera, 1977: *Slovenski jezik. Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo*. Ljubljana: Univerzum.
- HALLIDAY, Michael, MATTHIESSEN, Christian, 2004a: *An Introduction to Functional Grammar*. Tretja izdaja. London: Arnold.
- HALLIDAY, Michael, 2004b: *The Language of Science*. London, New York: Continuum.
- KLEINMAYR, Julij plem., 1881: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Samozaložba. Tisk: Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu.
- KOCIJAN, Gregor, ŠIMENC, Stanko, 1992: *Slovensko slovstvo skozi stoletja. Učbenik za višje razrede osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOMATAR, Franc, CAPUDER, Karl, 1924: *Zgodovina novega veka za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- KOS, Janko, 1979: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 38–40.
- KRANJEC, Silvo, 1925: *Pregled zgodovine SHS*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- KRESS, Gunter, VAN LEEUWEN, Theo, 2004: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London, New York: Routledge.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina, BEŠTER, Marja, KONČINA, Marija, BAVDEK, Mojca, POZNANOVIČ, Mojca, 2001: *Na pragu besedila 3*. Ljubljana: Rokus.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2002: *Na pragu besedila 4*. Ljubljana: Rokus.
- KUNST GNAMUŠ, Olga, 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.
- MIKLOŠIČ, Fran, 1858: *Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred*. Dunaj: Ces. kralj. zaloga bukev.
- MIKLOŠIČ, Fran, 1865: *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj: Ces. kralj. zaloga bukev.
- NERAT, Anton, 1924: *Zgodovinska čitanka namenjena učencem višje stopnje osnovnih šol*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- PEČJAK, Rudolf, BAUKART, Jan, 1939: *Zgodovina za četrti razred meščanskih šol. Življenje Slovanov v novem veku*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna. 14–16.
- POLAK, Janko Evangelist, 1938: *Zgodovina. Pomožna knjižica za četrti razred ljudskih šol. Po novem učnem načrtu*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- POLJANEC, Pavel, 1912: *Kratka zgodovina slovenskega naroda*.
- RAPE, Andrej, 1922: *Četrta čitanka. Četrta del*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna. 305–306.
- RUPEL, Mirko, 1962: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SCHREINER, Henrik, 1911: *Čitanka za obče ljudske šole*. Dunaju: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig. 292–294.

- SHIRO, Martha, 1994: Inferences in Discourse Comprehension. *Advances in Written Text Analysis*. London, New York: Routledge.
- SKET, Jakob, 1914: *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig.
- STARC, Sonja, 2007: *Struktura oglaševalskih besedil in njihove diskurzivne lastnosti z diahronega in sinhronega vidika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STARC, Sonja, 2008a: The role of salience in newspaper advertisements with a view to their development as a genre. Nina Nørgaard (ur.): *Systemic functional linguistic in use. Odense working papers in language and communication* 29. [S. 1.]: University of Southern Denmark. 767–781. www.sdu.dk/~media/Files/Om_SDU/Institutter/ISK/Forskningspublikationer/OWPLC/Nr29/Sonja%20Starc.ashx.
- STARC, Sonja, 2008b: Osnovnošolsko učbeniško besedilo kot besedilo kolonija, sestavljeno iz besednih in nebesednih znakov. Vida Medved - Udovič, Mara Cotič, Majda Cencič, (ur.): *Sodobne strategije učenja in poučevanja*. Koper: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta. 45–56.
- STARC, Sonja, 2009: *Časopisna oglaševalska besedila, reklame: struktura in večkodnost*. Koper: Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Pedagoška fakulteta.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1972: *Slovenski knjižni jezik* 2. Maribor: Založba Obzorja. 11–12.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1977: *Slovenski jezik in sporočanje* 2. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- UMEK, Maja, JANŠA ZORN, Olga, 2002: *Družba in jaz* 1. *Družba za 4. razred devetletne/osemetne osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan. 62–63.
- VRHOVEC, Ivan, 1892: *Zgodovinske povesti za meščanske šole. I. stopnja*. Ljubljana: J. Blasnik-ovi nasledniki.